

2) Z podmiotem zgadza też łacina przymiotniki, oznaczające następstwo w miejscu lub w czasie (*primus, prior, princeps; medius, postremus, ultimus, proximus; inferior, superior*), ilość (*unus, solus, totus, frequens, rarus*), stan umysłowy i uczuciowy (*prudens, imprudens; laetus, libens, inotus*), stan fizyczny (*salvus, vivus, mortuus; praesens, absens*). W języku polskim tłumaczymy je czasem także przez przymiotniki (*primus* weni pierwszy przyszedłem; *tristis domum reliqui* smutny opuściłem dom) — ale zwykle wyraża się je różnaitami okolicznikami: *Themistocles absens proditiomis accusatus* est Lemistoklesa pozacznie oskarżono o zdradę; *Socrates venenum laetus hausit* S. pogodnie (w pogodzie ducha, z radością) przyjął truciznę. *Sapiens nihil facit in vitas* mędrzec nie czyni wbrew swej woli.

UWAGA. Polskie okoliczniki orzeczenia tłumaczymy rozmaicie po łacinie, stosownie do ich przynależności. Zdanie: *Ojciec najpierw przeczytał list, można tłumaczyć: 1) pater epistolam primus legit* (t. j. najpierw ojciec, a potem ktoś inny); 2) *pater epistolam primam legit* (najpierw przeczytał list, a potem np. książkę); 3) *pater epistolam primam legit* (najpierw przeczytał, potem np. podał)

Dopełniacz (Genetivus).

§ 353. Istota dopełniacza i jego funkcje. Dopełniacz czyli przydawka dopełniająca (*genetivus attributivus*) jest przydawką rzeczowną, położoną w przypadku drugim. Przyrzpadek ten oznacza zakres, do którego należy drugie imię lub jakaś czynność czy proces i stosownie do tego, czego dopełnia, wyraża 1) przynależność lub pochodzenie z zakresu imienia (*genetivus possessivus*, dopełniacz dzierżawczy); 2) przynależność do zakresu właściwości (*gen. qualitatis*, dop. jakościowy); 3) przynależność do pewnej treści (*gen. rei*, dop. treściowy) i może określać a) pojęciową treść ogólnej nazwy, wyrażonej

przez rzeczownik dopełniany (*gen. explicativus*, dop. wyjaśniający) lub b) treść materalną (*gen. materiae*), przyrzpadek ten treść jest podana w rzeczowniku dopełnianym jako całość (*gen. quantitatis*, dop. ilościowy) lub jako część materji (*gen. partitivus*, dop. cząstkowy lub udziałowy). — W kategorii *gen. possessivus* możemy pomicieć także *gen. subiectivus* (dop. podmiotowy), a w kategorii *gen. rei* — *gen. obiectivus* (dop. przedmiotowy). Zajmiemy się najpierw ich użyciem przy imionach i przysłówkach, potem przy czasownikach.

§ 354. *Genetivus possessivus* i jego odmiany. *Gen. possessivus* stoi przy imieniu, przyrzpadek rodzaj jego zależy od imienia wynika ze związku, jak w języku polskim: a) *Tullia Ciceronis* Tulja Cyzeronowa (córka) — b) *Statua Phidiae* posąg Fidiasza, t. j. wykonany przez Fidiasza (w tym wypadku mówi się o *genetivus auctoris* dopełniaczu sprawcy).

Ten *genetivus auctoris* po rzeczownikach, utworzonych ze słów (*substantiva verbalia*), nazywa się *gen. subiectivus* (dop. podmiotowy): *amor dei erga homines* miłość Boga do ludzi (Bóg miłuje ludzi).

c) Po przymiotnikach, oznaczających posiadanie, jak *proprius* (własny, właściwy), *sacer* (poświęcony komu), *communis* (wspólny), użycie *genetivus possessivus* wyszło z takich frazesów jak *templum dei sacrum* święte miejsce boga (czyje), *domus patris propria* własny dom ojca; *liber amicorum communis* książka stanowiąca własność przyjaciół.

UWAGA. *Communis* łączy się także z datywem: *omnibus mors est communis* śmierć jest wspólna wszystkim; *omnia mihi cum amicis communia sunt* wszystko mam wspólne z przyjaciółmi.

§ 355. *Genetivus qualitatis* ma znaczenie przyrzpadek przymiotnej i zawsze opatrzoną jest przymiotnikiem:

vir magni ingenii mąż wielkiego talentu (= bardzo utalentowany), *res magni laboris* rzecz, wymagająca wielkiego trudu (bardzo mozolna); *puer novem annorum* chłopiec dziewięcioletni; *saxum magni ponderis* kamień bardzo ciężki; *homo ordinis senatorii* człowiek stanu senatorskiego.

UWAGA I. W języku polskim tłumaczy się ten gen. niekiedy przez okoliczniki (z przymnikiem: o, z): *vir ingentis staturae* mąż o ogromnej postawie; *puella pulchrae faciei* dziewczynka z piękną twarzą.

UWAGA II. W podobnych funkcjach używa się w łacinie ablativus qualitatis: *flumen difficili transitu ripisque praeruptis* rzeka o trudnej przeprawie i brzegach urwiskach.

§ 356. **Genetivus rei**, oznaczający przynależność według zawartości, używa się a) jak *genetivus explicativus* (zamiast przydawki rzeczownej): *ipsa vox virtutis dulcis est* sam wyraz »chota« jest słodki; *nomen regis* tytuł królewski; *cognomen Africani* przydomek »Atrykański«;

b) jako *genetivus materiae* przy rzeczownikach i przysłówkach, oznaczających ilość lub miarę, na określenie ilości (*gen. quantitatis*): *magnus numerus milium* wielka liczba żołnierzy, *modus frumenti* korzec zboża, *potulum vini* kubek wina; *satis eloquentiae* dosyć wymowy, *minis verborum* za dużo słów, *parum laboris* za mało trudu; *tantum olei et operae perdidit* tyle oliwy (w lampce) i pracy straciłem.

UWAGA. Gen. quantitatis kładzie się i po przysłówkach *eo* (do tego stopnia) i *quo* (do jakiego stopnia): *usque eo superbiae processit* posunął się do tego stopnia zarozumiałości; *nescire videtur, quo superbiae processerit* nie wie, jak się zdaje, do jakiego stopnia zarozumiałości się posunął.

c) jako *genetivus partitivus* przy liczebnikach, zaimkach i przysłówkach, oznaczających

ilość: a) *septem eorum* siedmiu z nich (ich siedmiu), *tertius regum* trzeci z królów; *multi, pauci, nonnulli eorum* wielu, niewielu, niektorzy z nich; *nihil novi* nic nowego; b) *unusquisque, quicunque, quisvis vestrum* każdy, kokolwiek z was; *uter, quis vestrum* który z was dwóch, który z was; *id negotii* ta część zadania; γ) przy komparatywach i superlatywach: *maior fratrum* starszy z braci; *doctissimus omnium* najuczepszy ze wszystkich.

UWAGA I. Jak w języku polskim, tak i w łacinie kładzie się zamiast tego genetywu niekiedy (najczęściej przy liczebnikach głównych) okolicznik przyimkowy (z *ex, de, inter*): *unus de multis* jeden z wielu, *unus ex tribus* jeden z trzech, *quis ex populo?* kto z narodu?, *princeps inter senatores* pierwszy między senatorami.

UWAGA II. Gen. partitivus należy uznać po przysłówkach miejsca: *ubi, ubicunque, nusquam, aliquo*, ale występuje on tylko w połączeniu z gen. rzeczowników: *gentium, terrarum, locorum*: *ubiviam gentium sumus?* gdzież (na świecie) się znajdujemy; *ubicunque terrarum sol lucet* wszędzie (na świecie) słońce świeci; *nomina stultorum scribuntur ubique locorum* nazwiska głupców są pisane wszędzie.

§ 357. **Genetivus obiectivus**, oznaczający osobę lub rzecz, na którą przechodzi czynność, zawarta w rzeczowniku dopełnionym (jest to zawsze *substantivum verbale* jak przy gen. subiectivus), mieści się w kategorii *gen. rei*, bo wyraża zakres, na który rozciąga się treść słowa: a) po rzeczownikach: *amor dei* miłość Boga, (miłujemy Boga).

UWAGA I. Gen. obiectivus oddajemy po polsku nieraz przez inne przypadki lub okoliczniki: *studium litterarum* zajmowanie się naukami; *desiderium patriae* tęsknota za ojczyzną; *facilia virium* ufnosć w siły; *iudicium pulcherrimumis* sąd o piękności. Także łacina używa podobnych konstrukcyj przyimkowych po czasownikach, wyrażają-

cych przychylnie lub nieprzychylnie usposobienie: *amor hominum in Deum* miłość ludzi ku Bogu; *pietas filii erga parentes* przywiązanie syna do rodziców; *timor ab hoste* strach przed nieprzyjacielem.

UWAGA II. Gen. obiectivus zaimków osobistych wyraża się nie tylko przez *mei, tui, sui, nostri, vestri*, ale także przez zaimki dzierżawcze: *memoria nostri* lub *memoria nostra te* może pamiętać o nas cie wznusza.

b) po przymiotnikach, oznaczających α) zamieszkanie, biegłość, władanie lub ich przeciwieństwo: *studiosus sapientiae* zamłowany w mądrości; *peritus iuris* biegły w prawie; *prudens rei militaris* obeznany ze sztuką wojenną; taksamo: *imperitus, imprudens*; β) po *similis, dissimilis: veri similis* prawie podobny, *prudens* podobny; *mei dissimilis* do mnie nie podobny. Jeśli jednak idzie o częściowe podobieństwo, to kładzie się dativus: *patri similis* do ojca trochę podobny (*patri similis* sobowtór ojca); γ) po participia praesentis słów przechodnich na oznaczenie stałej właściwości: *amans patriam* patrijota (*amans patriam* kochający teraz ojczyznę); *fugiens laboris* mający stały wstręt do pracy.

UWAGA. Poeci Augustowscy rozszerzają użycie gen. obiect. nieraz na wzór grecki. Horacy pisze: *integer vitae scelerisque purus* nieskazitelny w życiu i czysty od zbrodni; Owidjusz: *amicius furti* zatworożony o kradzież.

Dopełniacz po czasownikach.

§ 358. Dopełniacz po czasownikach (*gen. adverbialis*) ma najczęściej charakter a) *gen. rei*, rzadziej b) *gen. possessivus* i c) *gen. qualitatis*. Nie różni się on zasadniczo od dopełniacza imion, a częściowe różnice wynikają tylko z treści słowa rządzącego, o tyle, że zakres działania czynności ma nieraz inny wymiar niż oznaczenie przedmiotu. Wprawdzie po takim czasowniku jak *memini* (pamiętam) oczekujemy przedmiotu w akuzaty-

tywie i rzeczywiście spotykamy go w *memini aliquā*, ale *memini alicuius rei* znaczy »pamięć ku czemuś zwracam«. I tak zawsze możemy stwierdzić, że czynność, spływająca na genetywus, albo leży w jego zakresie, albo ku niemu się kieruje, albo z niego wychodzi.

§ 359. *Genetivus memoriae* po słowach, oznaczających pamiętanie i zapominanie, wskazuje kierunek, ku któremu zwraca się czynność. Są to słowa takie, jak: *admonere, commoneo, commonefacio* (aliquem alicuius rei) zwracam komuś uwagę na coś; *memini, reminiscor, venit mihi in mentem* (alicuius rei) zwracam swoją uwagę na coś, pamiętam; *obliviscor alicuius rei* zapominam o czemś, odwracam uwagę od czegoś: *Ipse te veteris amicitiae commonefecit* sam ci przypomniałem starą (naszą) przyjaźń. — *O rex, memento Atheniensium* pamiętaj, królu, o Atenczykach (tak niewolnik przypominał Darjuszowi obowiązek zemścić się na Atenczykach). — *Oblitus sum omnium malorum* zapomniałem o wszystkich nieszczęściach.

UWAGA. Verba admonendi kładzie się też z konstrukcją przymiłowką: *Legati Helvetiorum Caesarem de clade L. Cassii admonuerunt* (posłowie H. przypomnieli Cezarowi klęskę Kassjusza) lub z akkuzatywem, ale tylko zaimków rodzaju nijakiego: *Tibull me praecellare admones* świetnie, że mi to przypominasz. — *Memini* z acc. osoby ma trochę inne znaczenie: *memini patrem* pamiętam jeszcze ojca (gdy żył) — *memini patris* pamiętam o ojcu. *Venit mihi in mentem Platonis* przychodzi mi na myśl Plato (przyczem *venit mihi in mentem* brane jest jako jedno pojęcie przypomnienia), ale częścię: *venit mihi in mentem Plato* (przyczem odczuwany osobno *venit*).

§ 360. *Genetivus criminis* po słowach sądowych (*verba iudicialia*), oznaczających oskarżanie (*accuso, arcesso, insinuo, rem facio*), przekonywanie o winie (*convincio, convinco*), skazywanie za coś (*danno, condemnatio*), uwalnianie od czegoś (*absolvo, libero*), określa zakres,

z którego czynność wychodzi Plauta zdanie: *Tu me impudicitiae captas* ty mię chcesz schwytac na bezwstydzdzie — zawiera w gen. pojęcie kierunku tak samo, jak np. *capitis perdere* zgubić kogoś w kierunku jego istnienia. Stąd łatwe przejście do frazesów: *Mithridates proditionis accusatus est* M. został oskarżony o zdradę; *Cicero Verrem avaritiae coarguit* C. dowiódł Werresowi chciwości; *servus caedis damnatus est* niewolnik został skazany za morderstwo; *reus criminis absolutus est* winny został uwolniony od oskarżenia.

UWAGA I. Słowa te konstruuje się czasem z *de aliqua re* lub z *ablat.*: *postulare aliquem de ambitu* pozwać kogoś o nieprawne pozyskanie urzędu; *accusare aliquem crimine proditionis* oskarżyć kogoś o zbrodnię zdrady.

UWAGA II. Karę, na którą ktoś został skazany, wyraża się zwykle przez *abl.*: *multare aliquem pecunia* (skazać na grzywnę), ale także przez gen. *capitis* (tylko przy tym wyrazie): *capitis accusare, damnare, absolvere* w sprawie, gdzie chodzi o głowę, oskarżyć; na śmierć skazać; od kary śmierci uwolnić. Przy *damnare* wyraża się karę ogólną zapomocą gen. liczebników nieokreślonych (lub innych): *tanti damnare* (na taką wielką sumę skazać), *quadrupli damnare* (skazać na zapłacenie w czwórnasób).

§ 361. Gen. po verba affectus, oznaczających nasze uczucia, wywołane przez pewne zjawisko, określa zakres, z którego wychodzi czynność, i jest bliski gen. criminis. Słowami temi są: *a) impersonalia: piget, pudet, paenitet* — *tudet atque miseret* (przykro mi, wstyd mi, żal mi, mierz mi, lituję się). Osobę, doznającą uczucia, kładzie się po nich w akkuzatywie, powód uczucia (jego przedmiot) w genetywie: *pudet me irae* wstyd mi, żem się zgniewał; *paenitet me ignaviae* żaluję, żem był leniwy; *miseret me pauperum* mam litość nad biedakami (tak samo: *miseror pauperum*).

UWAGA I. Przedmiot uczucia, wyrażony przez neutrum pronominis (*hoc, id, illud, quid, nihil*) kładzie się w no-

minatywie: *Sapiens nihil facit, quod paenitere possit* mędrzec nie czyni niczego, czego by mógł żalować.

UWAGA II. Po *paenitet* zamiast gen. można położyć zdanie przedmiotowe z *quod*: *Non me paenitet, quod vixi* nie żal mi, że żyłem.

b) Tu należy także *impersonale interest* zależy na czymś. Osobę lub rzecz, której na czymś zależy, kładzie się w genetywie; rzecz, na której komuś zależy, wyraża się przez neutrum zaimków w nom. lub pytanie zawsze (względnie infn. lub accus. cum infn.), ale nigdy przez rzeczownik. O ile osoba interesowana wyrażona jest przez zaimek osobowy, kładzie się zamiast gen. — *abl. fem.*: *meā, tuā, nostrā, vestrā interest: Parentum multum (magnopere, magna) interest, quid magistri de liberis iudicent* (lub n.p. *liberos a magistris laudari*) rodzicom bardzo zależy na tem, co nauczyciele sądzą o ich dzieciach (zależy na sądzie nauczycieli o ich dzieciach).

UWAGA I. *Interest* znaczyło pierwotnie »jest różnica« a to znaczenie widac jeszcze w połączeniach z pytaniami zależnemi, np.: *paullum interest, utrum ater an albus sis* (mała jest różnica, mało zależy na tem, czy jesteś czarny czy biały). Doszedłszy stąd do znaczenia: »zależy na czymś«, uległo wpływowi *refert* o tem samym znaczeniu i przyjęło jego konstrukcję.

UWAGA II. Co się tyczy **refert**, to frazes *meā refert* (zależy mi) powstał z *mea res fert* (mój interes przynosi z sobą, wymaga). Po zaniku *s* przed *f* pojmowano pozostale *re* jako *abl.* i dostosowano do niego *mea*. — *Refert* używa się w klasycznej łacinie tylko o zaimkami; dopiero Kwintylijan pisze: *plurimum refert compositionis* (bardzo wiele zależy na układzie).

§ 362. Genetivus pretii przy słowach oznaczających w stronie czynnej cenie, szacowanie (*ae-stimo, duco, facio, habeo*), w stronie bierniej wartość (*haberi, putari, fieri = esse*), wyraża cenę, ale tylko ogólną,

zapomocą gen. przymiotników i zaimków: *magni* (bardzo), *pluris* (wiecej), *permagis*, *plurimi*, *maximi* (najwięcej); *parvi* (mało), *minoris* (mniej), *minimi* (najmniej); *tanti* (tyle), *tantum* (równie tyle), *quanti* (ile); *nihili* (za nic). Genetivus ten odpowiada zupełnie adnominalnemu (używanemu przy imionach gen. quantitatis (§ 356 b): *Quantis quisque amicos facit, tanti fit ab amicis* ile kto cenę przyzyjaściół, tyle jest przez nich ceniony. — *Mea mihi conscientia pluris est, quam omnium sermo* własne sumienie więcej u mnie znaczy, niż gadanie całego świata.

UWAGA. Cenię, dokładnie oznaczoną, wyraża się przez abl. pretii (§ 374 e).

§ 363. **Esse z gen.** rzeczownika znaczy: jest rzeczą, właściwością, zwyżczeniem, obowiązkiem, dowodem, oznaką i t. p. Gen. podpada pod kategorię gen. possessivus (por. § 354). Podmiotem zdania jest wtedy zwykle infinitivus: *stulti est videre* śmiech jest oznaką głupca (obok: *stultum est videre* głupio jest śmiać się, *stultitia est videre* śmiać się jest głupotą). *Sapientis est vera dicere* obowiązkiem mędrca jest mówić prawdę.

Przedmiot i okoliczniki w narzędniku (ablativus).

§ 364. **Istota i funkcje ablatywu.** Przegląd sposobu wyrażania przedmiotu zaczynamy od ablatywu dlatego, że okazuje on najbliższe powinowactwo z omówionym co dopiero genetywem, po którym objął nawet końcówki, gdy stracił własną formę na — *od* (Konj. druga). Miał on pierwotnie znaczenie lokalne i odpowiadał na pytanie skąd? Od tej funkcji otrzymał nawet swą nazwę (*ablativus* od *ablatus*, part. perf. pass. do *aufero* zabieram skądś). We właściwej sobie funkcji występuje on jako abl. separativus (odłączenia), abl. originis (pochodzenia) i abl. spatii (odległości), z którego wyłoniło się użycie abl. comparativus (porównania). Procz tych swoich

objął on funkcje po starym miejscowniku (*locativus*) jako abl. loci (miejsca) i abl. temporis (czasu), a przede wszystkim po narzędniku (*instrumentalis*) jako abl. separativus (współności), abl. qualitatis (jakości), abl. instrumentalis (narzędnik), abl. prosecutivus (kierunku), abl. causae (przyczyny), abl. respectus (względny) i abl. mensurae (miary). Takie przypadki o funkcjach różnych przypadków nazywają się z greckiego synkretystycznymi.

Ablatywus właściwy.

§ 365. **Abl. separativus** dopełnia 1) słowa, oznaczające brak (*abl. inopiae*), jak: *ego, indigeo* (potrzebuję), *careo, vaco* (nie mam), *eruo, nudo, privo, orbo, spo-lio* (pozbawiam, wyznuwam); *ego pecunia* potrzebuję pieniędzy; *careo otio* nie mam wolnego czasu; *privo libertate* pozbawiam wolności.

UWAGA I. Taką samą konstrukcję ma równoznaczny z *verba inopiae* frazes: *mihi opus est libris* potrzeba mi książek; ale (osobowo): *mihi opus sunt libri* niejako: potrzebą moją są książki. Podobnie z zaimkiem: *Multa, quae mihi opus sunt*.

UWAGA II. Taką samą konstrukcję mają czasowniki *levare, liberare, solvere* (*curis, periculis, laboribus*) uwolnić od (trosk, niebezpieczeństw, trudów); *intercludere* (*hostem com-muni*) odciąć (nieprzyjacielowi dowóz żywności); *interdicere* *alicui aquā et igni* pozbawić uczestnictwa wody i ognia, wykląć.

UWAGA III. Te same czasowniki (z uwagi II) wyrażają osobę, od której się coś, kogoś uwalnia, przez abl. z a b.: *liberare patriam a tyranno*.

2) z przymiżkiem *a, de, ex* lub bez przymiżka kładzie się po czasownikach, oznaczających oddalenie, oddzielanie: *cedere, excedere* (*e*) *loco* ustąpić z miejsca; *egredi urbe, (ex) finibus* wyjść z miasta, z granic; *pellere, de-*